

Marcin Wójcik

Uniwersytet Łódzki, Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej

FUNKCJONALIZM W GEOGRAFICZNYCH BADANIACH WSI. ZARYS PROBLEMU

Wprowadzenie

Podstawową cechą rozwoju geografii w obrębie paradygmatu scjentyistycznego jest dominacja funkcjonalistycznych modeli pojęciowych oraz ewolucjonizm zbudowanych na nich programów badawczych, np. sieci osadniczej, urbanizacji, struktury wewnętrznej miast, użytkowania ziemi, typologii rolnictwa, regionalizacji ekonomicznej (Maik 1992: 236). Wpływ teorii funkcjonalnej nauk społecznych, zwłaszcza socjologii, na geografę był ogromny, szczególnie w Stanach Zjednoczonych, gdzie funkcjonalizm był jednym z wiodących nurtów myśli społecznej. Znalazł tam podatny grunt w postaci pragmatyzmu naukowego oraz technicyzacji badań społecznych. Amerykańska geografia społeczno-ekonomiczna od lat 40. XX w. inspirowała geografów w innych państwach, przede wszystkim w zakresie rozwoju metod ilościowych. W światowej geografii lat 60. i 70. XX w., pod wpływem prac amerykańskich (później również brytyjskich), geografia społeczno-ekonomiczna (*human geography*) przeszła zmianę metodologiczną, której główną dyrektywą było przyjęcie koncepcji systemowej (por. Chojnicki 1970, 1973). W płaszczyźnie organizacyjnej badań zwrócono uwagę przede wszystkim na funkcje użytkowe geografii, zwłaszcza dla planowania przestrzennego. W tym kontekście pojawiło się np. pojęcie regionu funkcjonalnego oraz organizacji (lub struktury) przestrzennej społeczeństwa¹.

Funkcjonalizm jako koncepcja badań w naukach społecznych

Teoretyczno-metodologiczna refleksja nad istotą badań funkcjonalnych w polskiej geografii jest mała i ogranicza się najczęściej do sfery metodycznej. Luka ta została częściowo wypełniona przez publikację W. Maika (por. 1988, 1993) i A. Suliborskiego (por. 2001, 2010), głównie w studiach dotyczących geografii miast. W badaniach geograficznych wsi prace wykorzystujące założenia funkcjonalizmu są stosunkowo liczne, choć świadomość istoty teoretyczno-metodologicznej takich ujęć i ich roli w tworzeniu określonego modelu rzeczywistości jest wśród geografów relatywnie

¹ Artykuł bazuje na fragmentach pracy autora *Geografia wsi w Polsce. Studium zmiany podstaw teoretyczno-metodologicznych* (2012), w której można odnaleźć szersze refleksje na temat zastosowania koncepcji funkcjonalnej w badaniach geograficzno-osadniczych i geograficzno-rolniczych.

mała. Ogranicza się ona głównie do sfery narzędziowo-metodycznej. Istotnym celem jest zatem uporządkowanie koncepcji według kryterium sposobu rozumienia funkcji, rekonstrukcja ujęć oraz interpretacja charakteru spojrzenia na rzeczywistość społeczną.

Funkcjonalizm, zwany również strukturalnym funkcjonalizmem (por. Szacki 1983: 784), miał silny związek z naturalistycznym pozytywizmem w naukach społecznych, co znalazło wyraz w pierwszych socjologicznych traktatach o związkach biologii i socjologii autorstwa A. Comte (Turner 2004: 10). Naturalistyczne założenia funkcjonalizmu zostały sformułowane w pracach H. Spencera, który przyjmując metaforę organizmu w wyjaśnianiu zjawisk społecznych, wprowadził pojęcie funkcji organu jako roli pewnej części w podtrzymaniu życia całości systemu (Turner 2004: 11). Niezależnie od dywagacji H. Spencera o podobieństwach i różnicach pomiędzy biologicznym i socjologicznym ujęciem systemu społecznego, istotną kwestią dla rozwoju myśli funkcjonalistycznej była interpretacja „społecznej całości”. Postrzeganie społeczeństwa w kategoriach całości pozwoliło w efekcie wypracować abstrakcyjny wzorzec teoretyczno-metodologiczny, który wyzwolił z czasem socjologię i inne nauki społeczne z wpływów organicyzmu oraz okazał się niezwykle pojemny dla rozmaitych studiów nad formami życia społecznego (Szacki 1983: 783).

Funkcjonalistyczny holizm, czyli idea badania społecznych całości, był początkowo związany z analogią organizmu rozpatrywanego jako wewnętrznie powiązany kompleks elementów. Opisywanie całości w kategoriach biologicznych zostało z czasem zastąpione przez pojęcie „system” („struktura”). Ujęcie systemowe było podstawą bardziej relatywnego i ogólnego rozumienia terminu „funkcja”, czyli określonej roli elementu w pewnych całościach (strukturach społecznych). Socjologiczny funkcjonalizm dostosował się w ten sposób do nowych wzorców metodologicznych, które od połowy XX w. związane były z rozwojem teorii systemów (por. Sztompka 1971). Funkcjonalizm podkreślał zatem rolę relacji w podtrzymywaniu spójności systemu. Funkcje elementów w systemie (strukturze) określają prawidłowe funkcjonowanie całości. J. Szczepański (1972) za naczelną zasadę funkcjonalizmu uważał tezę o wewnętrznej współzależności elementów składowych. Elementy składowe są sobie wzajemnie podporządkowane. Zmiana właściwości jednej części pociąga za sobą zmianę pozostałych. Społeczeństwo nie jest zwykłym układem elementów, lecz złożoną strukturą, tzn. „układem powiązaniem według prawidłowości”.

Funkcjonalny strukturalizm, jak każdy duży prąd intelektualny nauk społecznych, miał wiele odmian i podejść, co jednocześnie tworzyło różnorodne podstawy teoretyczne dla dziedzin pokrewnych socjologii. J. Szacki (1983) zauważył, że popularność funkcjonalizmu wynikała ze scalenia wielu pomysłów teoretycznych. Oprócz socjologii, zwłaszcza amerykańskiej, funkcjonalizm odegrał ogromną rolę w rozwoju antropologii społecznej (A. Redcliffe-Brown i B. Malinowski). Teoretycy myśli funkcjonalistycznej podkreślają, że jego rozumienie obejmowało w antropologii społecznej przynajmniej trzy różne elementy, tzn.:

- teorię społeczeństwa i kultury,
- schemat pojęciowy opisu rzeczywistości,
- metodę badań (Szacki 1983: 695).

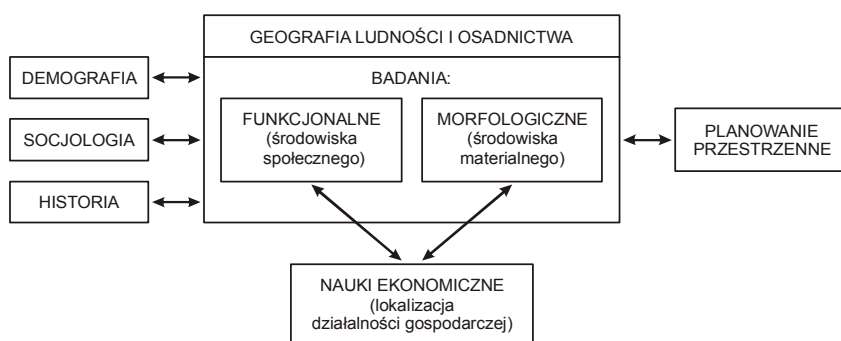
Krytyka ewolucjonizmu przez funkcjonalistów nie oznaczała zerwania z naturalizmem. Twórcy funkcjonalizmu (np. B. Malinowski) zdecydowanie opowiadali się na rzecz naturalistycznej nauki o społeczeństwie, której celem jest wykrywanie praw (Szacki 1983: 697). Interpretatorzy myśli socjologicznej podkreślali, że funkcjonalizm był swego rodzaju ewolucjonizmem bez idei ewolucji: odrzucał ewolucjonistyczną fascynację problematyką genezy i rozwoju społecznego, ale zachowywał stworzoną przez ewolucjonistów wizję społeczeństwa jako *sui generis* organizmu (Szacki 1983: 698).

Atrakcyjność wzorca funkcjonalnego w naukach społecznych wynikała z przyjęcia stosunkowo prostego modelu badań społeczeństwa (system składający się z wielu warunkujących się podsystemów). Funkcjonalny strukturalizm zwracał uwagę przede wszystkim na współpracę elementów (harmonię). Przedmiotem zainteresowania socjologów były uwarunkowania funkcjonalne (systemowe), które muszą być spełnione, aby równowaga w systemie społecznym mogła być zachowana (Turowski 2000: 55). Strukturę społeczną budują zatem nie tylko elementy, ale również relacje, które utrzymują system w równowadze, spójności oraz eliminują wewnętrzne konflikty i dysharmonię. Swoistość teorii funkcjonalnej w zakresie badania relacji polegała na określeniu roli (funkcji) relacji pomiędzy elementami w utrzymywaniu systemowej całości.

Funkcjonalizm jako dyrektywa badawcza polskiej geografii ekonomicznej

Istotną rolę w utrwaleniu paradygmatu scjentyistycznego w polskiej geografii społeczno-ekonomicznej odegrała wspólnota interesu geografów ekonomicznych. Strategia rozwoju badań geograficzno-ekonomicznych polegała m.in. na realizacji zapotrzebowania instytucji krajowych, regionalnych na prace o charakterze planistycznym (Maik 1992a: 237). Stąd też w obrębie paradygmatu scjentyistycznego wzrosła ranga funkcji praktycznych (technicznych) geografii, a tym samym wytworzył się związek pomiędzy działalnością naukową a decydentami rozwoju społeczno-gospodarczego. Podstawowy problem realizacji celów pragmatycznych polegał na przyjęciu w wyjaśnieniu przemian społeczno-gospodarczych i budowie modeli rozwoju orientacji funkcjonalistycznej (funkcjonalno-strukturalnej). Koncentracja na funkcjach gospodarczych i wiara, że przemiany ekonomiczne będą stymulowały zmiany społeczne (zmianę struktury społecznej), powodowały, że zestaw istotnych problemów badawczych zredukowano najczęściej do sfery gospodarczej (przestrzenno-ekonomicznej).

Funkcje (struktura funkcjonalna) układów terytorialno-osadniczych były zredukowanym do wybranych elementów substytutem społeczeństwa oraz relacji zachodzących w jego obrębie (por. rys. 1). W ten sposób rzeczywistość społeczną można było przedstawić jako harmonijnie działający system, a ewentualne konflikty interpretowano jako konflikt funkcji, a nie konflikt społeczny.

Rys. 1. Schemat specyfikacji badań geografii osadnictwa K. Dziewońskiego (Dziewoński 1990)

W badaniach prowadzonych w obrębie paradygmatu scjentyistycznego modele pojęciowe opierały się przede wszystkim na interpretacji rzeczywistości w kategoriach funkcji i struktury funkcjonalnej (funkcjonalno-strukturalnych). Działalność naukowa miała złożony charakter. Z jednej

strony funkcjonalne modele pojęciowe i odpowiadające im programy badań koncentrowały się na koncepcji (idei) wyjaśniania rzeczywistości oraz ich rozwoju w kontekście rozwiązywania problemów badawczych. Z drugiej strony wymóg aplikacyjności badań prowadził do rozwoju funkcji praktycznych względem określonego systemu społeczno-politycznego, co niewątpliwie wpływało zwrotnie na utrwalanie określonego naukowego wzorca wyjaśniania.

Wpływ funkcjonalizmu na badania wsi w geografii

Istotne dla określenia wpływu socjologii na inne nauki społeczne, w tym geografii człowieka, było sformułowanie pojęcia organizacji. Według A. Radcliffe'a-Browna (za Szacki 1983) podstawowa różnica pomiędzy pojęciem struktury i organizacji polegała na tym, że pierwsze odnosiło się do układu elementów (osób), a drugie do układu czynności (funkcji). Pojęcie organizacji zostało zaadaptowane przez geografów i było podstawą do sformułowania terminu organizacji przestrzennej. W geografii ekonomicznej pojęcie struktury przestrzennej i organizacji przestrzennej stosowane jest często wymiennie. W przeciwieństwie do badań antropologii społecznej pojęcie organizacji stosowano bez większej refleksji nad jej znaczeniem w kontekście rozważań nad organizacją społeczną i jej kreacyjną funkcją w środowisku życia. W większości przyjmowano model badań organizacji przestrzeni upraszczający postępowanie do studiów nad układem elementów w przestrzeni fizycznej (euklidesowej) oraz relacji pomiędzy nimi wynikającymi z właściwości tej przestrzeni (por. Racine i Reymond 1977). Uproszczone (redukowane) rozumienie struktury przestrzennej w geografii jako układu rzeczy (przedmiotów) dobrze pasowało do metodyki badań ilościowych.

Krytyczny i konstruktywny program rozwoju metodologicznego studiów funkcjonalnych pojawił się w latach 80. XX w. w obrębie geografii osadnictwa (por. Maik 1988). Pojęcia funkcji, struktury funkcjonalnej, związków funkcjonalnych należały do tradycyjnych sposobów identyfikacji i interpretacji zróżnicowania sieci osadniczej oraz struktury wewnętrznej osiedli. W. Maik (1988) krytykę geograficznego funkcjonalizmu odnosił przede wszystkim do formalizmu metody funkcjonalnej. Zdaniem autora struktura funkcjonalna osiedli ma charakter dualny, tzn. można ją wyjaśnić na poziomie makro (funkcje osiedli) i w układzie mikro (społeczna interpretacja funkcji). Koncepcja badań funkcjonalnych (dualizm zjawisk osadniczych) inspirowana była rozwijanymi w literaturze zachodniej teoriami emergencji oraz makrostrukturalnych ograniczeń poziomu jednostkowego (por. Maik 1988). W płaszczyźnie badań jednostkowych (mikro) przyjmowano interpretację społeczną, której celem jest poznanie motywów ludzkiego działania. W perspektywie ponadjednostkowej strukturalizacji poddawano globalne rezultaty tych działań w ramach określonego systemu osadniczego (Maik 1988: 101).

Pogłębioną refleksję o genezie i pojęciu funkcji w polskiej geografii osadnictwa (geografii miast) przedstawił A. Suliborski (2001, 2010). Zdaniem autora fundamentalne cechy nurtu funkcjonalnego nauk społecznych znalazły odbicie w pracach badawczych geografów osadnictwa (miast), najczęściej w warstwie metodyczno-empirycznej studiów. Najważniejsze założenia funkcjonalizmu w geografii osadnictwa odnosiły się do następujących kwestii:

- 1) traktowania sieci osadniczej jako całości (systemu) i relatywnego ujęcia jej części;
- 2) wykorzystywania analogii organizmu do twierdzeń o cechach ogólnych jako podstawy identyfikacji prawidłowości rozwojowych, w tym określania typów jednostek osadniczych;
- 3) wyjaśnienia struktury funkcjonalnej za pomocą określenia funkcji elementu w całości osadniczej;

- 4) ustalenia wymogów funkcjonalnych, czyli warunków dla wytworzenia się systemu osadniczego (Suliborski 2010: 48-54).

W badaniach geograficznych, zwłaszcza w geografii osadnictwa, funkcjonalizm odnosił się przede wszystkim do metod badań, czyli był bardziej programem określonych studiów niż teorią poznania rzeczywistości (Suliborski 2010: 53).

Powszechność zastosowania pojęć „funkcja” i „struktura funkcjonalna” jest tak ogromna, że bez przyjęcia pewnego systemu klasyfikacji podejść funkcjonalnych trudno rozpocząć porządkowanie, a następnie ich krytyczną rekonstrukcję. W geografii społeczno-ekonomicznej, a zwłaszcza geografii osadnictwa, pojęcie funkcji jest niejednoznaczne. A. Suliborski (2010: 61-74) podaje sześć najważniejszych kategorii rozumienia funkcji miasta, tzn.:

- refleksja poznawcza (metafora),
- rodzaj działalności mieszkańców (społeczno-zawodowa),
- cecha przedmiotu lub miejsca,
- rodzaj miejsc pracy w mieście,
- skupisko miejsc pracy lub zamieszkania,
- relacja w strukturze.

Kategoryzacja ta stanowi inspirację do identyfikacji koncepcji funkcjonalnych w geograficznych badaniach wsi (obszarów wiejskich). Studia nad funkcjami i strukturą funkcjonalną wsi charakteryzują się dualizmem przedmiotowym. Badania funkcjonalne wsi były podejmowane przez geografów osadnictwa i geografów rolnictwa (obszarów wiejskich). Specyfika podejść tych subdyscyplin geograficznych do przedmiotu badań (funkcji wsi) wynika z odmiennych podstaw metodologicznych i, w konsekwencji, również różnych metod badań. W geografii osadnictwa wiejskiego wiele koncepcji funkcjonalnych wykorzystywało modele badań wypracowane w geografii miast. Od końca lat 70. XX w. funkcje i strukturę funkcjonalną miast interpretowano zgodnie z założeniami teorii systemów, czyli we wzorcu fizykalistycznym (por. Jędrzejczyk 1989). Rozwój badań funkcjonalnych osiedli wiejskich był w dużej mierze pochodną ujęć wypracowanych w geografii miast, głównie w aspekcie metodyki badań. Geografia osadnictwa wiejskiego, naśladując pewne sposoby identyfikacji i interpretacji funkcji, miała relatywnie większą refleksję teoretyczną niż geografia rolnictwa. Podstawowa różnica pomiędzy ujęciem geograficzno-osadniczym i geograficzno-rolniczym polega na wielkości udziału składnika teoretycznego w programowaniu i interpretacji badań funkcjonalnych. Geografia osadnictwa charakteryzowała się ujęciem analityczno-teoretycznym, tzn. badania empiryczne umocowane były w teorii układów osadniczych (zbiorów, zespołów i systemów osadniczych). Geografia rolnictwa (później geografia obszarów wiejskich) przyjmowała model analityczno-narzędziowy, tzn. na pierwszy plan wysuwał się cel poszukiwania odpowiedniej metody opisu pewnych właściwości badanych obiektów oraz określenie statystycznego związku pomiędzy cechami.

Uzasadnionym kryterium podziału koncepcji funkcjonalnych jest zatem sposób rozumienia funkcji. W przypadku badań geograficzno-osadniczych funkcja pojmowana jest w kategoriach roli elementu (głównie roli ekonomicznej) w pewnej całości (por. Suliborski 2001: 46). Całościami są określone formy układu osadniczego, np. zbiór, zespół, kompleks, system (por. Jędrzejczyk 1989: 117). W przypadku badań geograficzno-rolniczych funkcja jest pewną właściwością (cechą) lub zespołem właściwości (cech), których relacje są identyfikowane w kategoriach współwystępowania oraz współzmienności. Układ typowych relacji pomiędzy cechami (właściwościami) tworzy pewną abstrakcyjną całość (ograniczoną do tych właściwości), tzn. typ struktury (użytkowania ziemi, rolnictwa, wielofunkcyjnej).

W badaniach geograficznych wsi wyróżniono pięć podstawowych kategorii rozumienia funkcji. Pierwsze cztery kategorie związane są z badaniami geograficzno-osadniczymi, natomiast ostatnia została wydzielona dla metodologicznej interpretacji badań funkcjonalnych w geografii rolnictwa. Do najważniejszych kategorii rozumienia funkcji w geograficznych badaniach wsi zaliczyć można następujące:

1. Funkcja jest rolą elementu (osiedla) w fizycznej strukturze sieci (zbiorze osiedli). Funkcję identyfikuje się na podstawie fizycznych cech budowy (morfologii) sieci osadniczych. Formą sieci osadniczej jest zbiór osiedli. Uwagę zwraca się na zawartość zbioru, czyli strukturę przestrzenną. Poznanie cech budowy zbioru osiedli (pewnego układu przestrzennego osadnictwa) jest jednym ze sposobów strukturalnego opisu form osadniczych (por. Rykiel 2002). Problem identyfikacji budowy (morfologii) sieci osadniczej zaliczony został do programu badań funkcjonalnych ze względu na specyficzne dla niego ujęcie relacji. Rozważa się tu relację część – całość, w tym przypadku osiedle (wieś) – wiejska sieć osadnicza (pewien zbiór osiedli) i zmiany tych relacji w czasie. W badaniach budowy sieci osadniczej uwaga kierowana jest na osiedla jako pewne skupienia materii (urządzeń) w przestrzeni, których stan określają parametry fizyczne (położenie, rozmiar względem innych i całości) oraz relacje przestrzenne z nich wynikające (odległość w dwuwymiarowej przestrzeni, relacja rangi).

2. Funkcja jest rodzajem działalności mieszkańców i wyposażenia osiedla w urządzenia. Zgodnie z kategoryzacją A. Suliborskiego (2010: 63) u podstaw takiego ujęcia leży charakter i rodzaj wykonywanych przez mieszkańców prac zawodowych, relacji ekonomiczno-społecznych oraz codziennych zachowań przestrzennych, a także materialno-techniczna baza osiedla. Taki sposób ujęcia funkcji jest podłożem dla koncepcji ośrodków lokalnych. Funkcja ośrodka wyznacza jego rolę w sieci osadniczej oraz organizuje najbliższą mu przestrzeń (zaplecze). Wszystkie działalności wykonywane w ośrodku są jego funkcjami. Funkcja jest synonimem organizacji społecznej lub więzi społeczno-gospodarczej.

3. Funkcja jest skupiskiem miejsc pracy lub miejsc zamieszkania. Takie pojęcie funkcji odwołuje się w większym stopniu do cechy miejsca niż jego roli czy znaczenia (Suliborski 2010: 72). W geografii osadnictwa wiejskiego na problem różnicowania się funkcji osiedli i tworzenia się specjalizacji zwrócono uwagę w koncepcji zespołów osadniczych, czyli takich układów osadnictwa, które zintegrowane są funkcją nadrzędną. Rozwój funkcji pozarolniczych w niektórych wsiach oraz wzrost ośrodków miejskich (industrializacja) prowadziły do przemian struktury społeczno-zawodowej obszarów wiejskich (zaplecze). Efektem zmniejszenia znaczenia funkcji rolniczej było rozdzielenie miejsca i pracy (zagroda). Za przejaw występowania specjalizacji funkcjonalnej osiedli uznawano codzienny ruch pomiędzy miejscami pracy, zamieszkania i usług.

4. Funkcja jest relacją w systemie. W ujęciu tym nadrzędnym pojęciem jest struktura, czyli elementy i łączące je relacje (Suliborski 2010). W geografii osadnictwa wiejskiego podejściem o takim charakterze jest koncepcja lokalnych systemów osadniczych oraz koncepcja wsi podmiejskiej (funkcje podmiejskie). Rola jednostki osadniczej w systemie osadniczym wynika ze świadomej działalności ludzi pracujących w osiedlu. Powstawanie relacji w systemie osadniczym interpretuje się jako skutek konieczności zaspokajania różnorodnych potrzeb społeczeństwa, a tym samym rezultat społecznego i przestrzennego podziału pracy (Maik 1976: 14).

5. Funkcja jest specyficzną cechą lub zespołem cech przypisanych obiektom (obszarom). Charakter funkcji wynika z cech obiektów (rzeczy), których specyfika pozwala przyporządkować je do odpowiednich klas. Funkcjonalny sposób opisu zawiera się w tym przypadku w metodzie (funkcjonalnej), która jest tożsama z klasyfikacją obiektów do odpowiednich grup (klasyfikacja typologiczna). A. Suliborski (2010: 65) zwraca uwagę, że rozumienie funkcji w kategoriach

cech przedmiotu ma znaczenie dekodujące. Właściwości informują nas o jego przeznaczeniu lub wykorzystaniu. Klasycznym przykładem w badaniach funkcjonalnych wsi jest zdjęcie użytkowania ziemi oraz bazujące na tej metodyce koncepcje typologii rolnictwa i struktury wielofunkcyjnej.

Przedstawiona kategoryzacja z pewnością nie wyczerpuje wszystkich sposobów rozumienia funkcji w geograficznych badaniach wsi i należy traktować ją jako próbę opracowania podstawy do ogólnej klasyfikacji koncepcji badawczych.

Podsumowanie

Funkcjonalizm w geograficznych badaniach wsi i obszarów wiejskich był najważniejszym nurtem identyfikacji i interpretacji zjawisk społeczno-gospodarczych. Refleksja teoretyczno-metodologiczna myśli funkcjonalnej w geografii, w przeciwieństwie do nauk społecznych, ograniczała się przede wszystkim do sfery metodycznej. Biorąc pod uwagę popularność funkcjonalizmu jako systemu wyjaśniającego rzeczywistość oraz liczbę prac, które powstały w jego różnych nurtach, był to kierunek, który w ramach panującego paradygmatu charakteryzował się również licznymi zaletami (por. Sztompka 1971). W. Maik (1992: 238) uważa, że trudno przesądzić, czy nowe modele (np. dialektyczne) trafniej wyjaśniają mechanizm kształtowania się przestrzeni. Nie podejmowały one problemów, które stoją współcześnie w centrum uwagi społeczeństwa, natomiast z pewnością dobrze ukazywały pewne aspekty zjawisk, którymi interesowali się geografowie, np. kształtowania się sieci (systemów) osadniczych, różnicowania się struktur funkcjonalno-przestrzennych. Funkcjonalizm preferował wyjaśnienia teleologiczne, tzn. koncentrowano się tu na skutkach przekształceń struktury. Określenie funkcji elementu w całości było tożsame z wyjaśnieniem istnienia zjawisk. Określanie prawidłowości odbywało się na podstawie stosowania metody porównawczej. Wskazywano w ten sposób pewne wzorcowe (pożądane) typy struktury funkcjonalnej oraz te, które w jakiś sposób się od nich różnią. Zastosowanie typologii funkcjonalnej (osiedli, obszarów) było związane z realizacją jednego z najważniejszych celów badań, tzn. identyfikacji systemowych całości na różnych poziomach organizacji terytorialnej. Funkcjonowanie pewnej całości, tzn. sieci osadniczej lub systemu produkcji (sposoby użytkowania przestrzeni), wyjaśniano poprzez określenie roli poszczególnych części (osiedli, typów produkcji) do całości (układu osadniczego, systematyki rolnictwa).

Literatura

- Chojnicki Z. 1970. Podstawowe tendencje metodologiczne we współczesnej geografii ekonomicznej. „Przegląd Geograficzny”, 42 (2): 199-214.
- Chojnicki Z. 1973. Założenia i perspektywy rozwoju geografii ekonomicznej. „Przegląd Geograficzny”, 45 (1): 3-27.
- Dziewoński K. 1990. Geografia osadnictwa i ludności w Polsce (1945-1989). Mechanizmy rozwoju. W: Dziewoński K., Koncepcje i metody badawcze w dziedzinie osadnictwa, Prace Geograficzne, 154, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN: 264-285.
- Jędrzejczyk D. 1989. Główne koncepcje pojęcia układu osadniczego we współczesnej myśli geograficzno-ekonomicznej. Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Maik W. 1976. Analiza funkcjonalna sieci osadniczej podregionu kalisko-ostrowskiego. Seria Geografia, 11, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań.

- Maik W. 1988. Rozwój teorii regionalnych i krajowych układów osadnictwa. Seria Geografia, 37, Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań.
- Maik W. 1992. Problematyka rozwoju polskiej geografii społeczno-ekonomicznej w świetle paradygmatycznych modeli pojęciowych. „Przegląd Geograficzny”, 44 (3–4): 231-246.
- Maik W. 1993. Koncepcja lokalnych systemów osadniczych. Założenia i perspektywy badawcze. W: Maik W. (red.), Problematyka lokalnych systemów osadniczych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń: 19-28.
- Racine J., Reymond H. 1977. Analiza ilościowa w geografii. PWN, Warszawa.
- Suliborski A. 2001. Funkcje i struktura funkcjonalna miast. Studia empiryczno-teoretyczne. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Suliborski A. 2010. Funkcjonalizm w polskiej geografii miast. Studia nad genezą i pojęciem funkcji. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Szacki J. 1983. Historia myśli socjologicznej. PWN, Warszawa.
- Szczepański J. 1972. Zagadnienia socjologii współczesnej. Wydawnictwo Omega, Warszawa.
- Turner J.H. 2004. Struktura teorii socjologicznej. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Turowski J. 2000. Socjologia. Wielkie struktury społeczne. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Wójcik M. 2012. Geografia wsi w Polsce. Studium zmiany podstaw teoretyczno-metodologicznych. Wydawnictwo UŁ, Łódź.

Functionalism in geographic rural research. An outline of the problem

Keywords: theory of geography, functionalism, rural areas

The main feature of the development of geography within the scientific paradigm is the dominance of functionalist conceptual models and the evolutionism of research programs based on them, e.g. of the settlement network, urbanisation, internal structure of urban areas, land use, typologies of agriculture, economic regionalisation. Theoretical and methodological reflections on the essence of functional studies in Polish geography are insignificant and confined mostly to the realm of methodology. The critical and constructive program for the methodological development of functional studies appeared in the 1980s within the geography of settlement, especially geographical study of the city.

Studies on the functions and functional structure of rural areas are characterised by subject duality. Functional rural studies have been carried out by settlement and agricultural (rural) geographers. The specificity of approaches of these geographical sub-disciplines to the research subject (functions of rural areas) is a result of different methodological principles and, consequently, various methods of research. Five basic categories of understanding functions have been distinguished in rural geographical studies. The first four categories are related to geographical and settlement research, while the last one was distinguished for methodological interpretation of functional studies in agricultural geography. The major categories in understanding functions in rural geographical studies include the following:

- function is the role of an element (settlement) in the physical structure of a network (a set of settlements),
- function is a type of activity of the residents and the equipment of a settlement,
- function is a concentration of jobs or places of residence,
- function is a relation in the system,
- function is a specific feature or set of features associated with objects (areas).